

Максим Гришук,
аспірант кафедри теорії та історії
держави і права Тернопільського
національного економічного університету

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Проаналізовано історичні передумови виникнення та протидії корупції в світі та Україні. Виявлено, що проблема корумпованості чиновників була давно. Це пояснюється появою в окремих категорій суспільства більших повноважень, які дозволяли впливати на важливі проблеми. Можна констатувати, що практики, які вчені розглядають як корупційні, супроводжують всю економічну історію людства. Еволюціонуючи, корупція від окремих, спорадичних виявів у вигляді хабарництва перетворилася на складне, системне, багатогранне явище як локального, так і глобального виміру. Однак лише в 90-х роках ХХ ст. окремі видання почали визначати та визнавати корупцію, як невід'ємну ознаку будь-якого устрою і розвитку суспільства. Сучасний стан корупції в Україні багато в чому обумовлений тенденціями, що давно намічалися, і перехідним етапом від тоталітарної форми правління до демократичної.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, історичні передумови, боротьба з корупцією.

Гришук М.

Предпосылки возникновения и противодействия коррупции: историко-правовые аспекты

Проанализированы исторические предпосылки возникновения и противодействия коррупции в мире и в Украине. Автор пришел к выводу, что проблема коррумпированности чиновников существовала с давних времен. Это объясняется появлением в отдельных категориях общества больших полномочий, которые позволяли влиять на важные проблемы. Можно констатировать, практики, рассматриваются учеными как коррупционные, сопровождают всю экономическую историю человечества. Эволюционируя, коррупция от отдельных, спорадических проявлений в виде взяточничества, превратилась в сложное, системное, многогранное явление как локального так и глобального измерения. Однако только в 90-х годах ХХ века отдельные издания начали определять и признавать коррупцию как необходимый признак любого устройства и развития общества. Современное состояние коррупции в Украине во многом обусловлено тенденциями, давно намечались, и переходным этапом от тоталитарной формы правления к демократической.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, исторические предпосылки, борьба с коррупцией.

Gryshuk M.

Prerequisites For The Occurrence And Counterfeit Of Corruption: Historical And Legal Aspects

The article analyzes the historical preconditions for preventing and combating corruption in the world and in Ukraine. The author came to the conclusion that the problem of corruption of officials has existed since ancient times. This is due to the emergence of certain categories of society with greater powers, which allowed to influence important issues. It can be stated that practices considered by scientists to be corrupt accompany the entire economic history of mankind. Evolving, corruption from individual, sporadic manifestations in the form of bribery, has become a complex, systemic, multifaceted phenomenon of both local and global dimensions. However, it was not until the 1990s that certain publications began to identify and recognize corruption as an integral feature of any system and development of society. The current state of corruption in Ukraine is largely due to long-standing trends and the transition from a totalitarian to a democratic form of government. Analyzing the above material, in our opinion, among the most important factors that determine the growth of corruption and have historical roots, in addition to dysfunctions of the state machine and some historical and cultural traditions, include:- urgent transition to the new economic system, not fully provided with the necessary legal framework and legal culture; the absence of a normal legal system in Soviet times and the presence of relevant cultural traditions; branching of the bureaucratic system and weakening of the party control system; legal nihilism and legal ignorance of the general population.

Keywords: corruption, anti-corruption, historical preconditions, fight against corruption.

Постановка проблеми. Сталість демократичного розвитку нашої держави значною мірою залежить від втілення принципів законності та справедливості, неухильного додержання всіма державними службовцями букви закону, подолання випадків незаконного одержання посадовими особами матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Корупція, яка набула в Україні системного характеру, підриває довіру громадськості до діяльності державних службовців, згубно впливає на економічний та політичний розвиток, становить реальну загрозу національній безпеці більшості країн світу. Корупційні явища завдають значну матеріальну та моральну шкоду великому колу громадян, згубно позначаються на економічній діяльності суб'єктів господарювання, особливо недержавних форм власності. Корупція в правоохоронних органах зменшує ефективність боротьби зі злочинністю, чим спричиняє погіршення криміногенної ситуації в державі. На думку зарубіжних урядовців та підприємців, саме поширення корупції є однією з основних проблем розвитку нормальних економічних відносин України з іншими державами, причиною їх небажання вкладати значні інвестиції у вітчизняну економіку. Зазначене свідчить, що пошук дієвих шляхів протидії корупційній злочинності в Україні є актуальним завданням для нашого суспільства.

Нагальна потреба у вдосконаленні сучасних механізмів боротьби та протидії корупції як складному соціальному явищу, яке має тривалу історію, зумовлює необхідність першочергового дослідження історичних витоків виникнення та утвердження корупції на різних рівнях соціально-економічного та політичного життя держав і народів від найдавніших часів до сьогодення, що й становить **мету статті**.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки корупції сягають періоду первісного суспільства. Відомості про корупцію містяться в історичних джерелах давньосхідних цивілізацій – Давнього Єгипту, Китаю, Індії, а також античних цивілізацій Стародавньої Греції та Риму. Йдеться про корупцію як негативне явище й у Старому Завіті: «Я знаю численні ваші злочини й тяжкі гріхи ваші: ви утискаєте правого, берете хабарі, а жебрака, який шукає правосуддя, женете від воріт». Логічно це явище породжене утворенням держави і виникненням права, коли почали з'являтися посадові особи, що уповноважені були виконувати керівні функції [1, с. 296]. Ще понад два тисячоліття тому корупція сприймалась як головний чинник політичних змін, як явище, що неминуче спричиняє падіння некомпетентних режимів та зміну їх більш міцною владою. Вірогідно, що вони пов'язані з язичницькими віруваннями. Люди, залежні від сил природи, намагалися задобрити богів, які уособлювали ці сили, і приносили їм жертви. Коли з'явилися перші служителі культу, «близькі» до богів (шамани, знахарі, волхви тощо), їм теж люди робили подарунки, щоб через них отримати милість богів.

Перша писемна згадка про корупцію наявна у справах Стародавнього Вавилону та в Законах царя Хамурапі (XVIII ст. д н.е.). Навіть у часи Античності Аристотель вважав, що подолання корупції приведе до державної стабільності. Повинен існувати такий устрій, в якому за допомогою законів можна вплинути на посадових осіб та не дозволити їм незаконно збагачуватись. З численних пам'яток відомо, що подарунки жерцям власного племені, вождям були нормою. У такий спосіб люди демонстрували свою покірність, повагу до лідера. Уперше спробував подолати корупцію ще у XXIV ст. до нашої ери Урунімгіна – шумерський цар міста-держави Лагаша [2, с. 3].

Протягом століть це явище живе і процвітає – практично за будь-якого режиму та будь-якої влади. Так само давно люди намагаються знайти причини корупції і способи її обмеження. Фактично першу антикорупційну заповідь дав Господь через Мойсея, який записав те, що почув з неба: «Дарів не приймай, бо дари сліпими роблять зрячих і перекручують справу правих». Корупція як соціальне явище виникло настільки давно, що іноді складається враження, що це відбулося якщо не одночасно з зародженням людства на землі, то принаймні з виникненням у людському житті владних і грошових взаємовідносин.

Стародавні Афіни мали закони, спрямовані на запобігання корупції. В одному з таких законів йшлося про зобов'язання громадян оприлюднювати джерела, за рахунок яких вони живуть. Утім потрібно не забувати, що поняття «корупція» за змістом у Стародавні віки дещо різнилася із сучасним. Явище корупції мало канонічне значення – під ним розуміли підлабузництво, «спокусу диявола». У католицизмі корупція вважалася гріхом [3, с. 37].

Корупція виникла з появою приватної власності. Це пояснюється тим, що почали з'являтися різні прошарки суспільства. У Стародавній Греції в IV–V ст. до н.е. корупція мала швидше побутовий характер і проявлялася у псуванні їжі й питної води. До нас це явище дійшло вже у зовсім іншому значенні. В умовах сьогодення особа, яка дає хабар, скоріше прагне вирішити свої питання, аніж нашкодити тому чи іншому чиновнику. Пізніше корупцією називали деякі вияви у судовій практиці, занепад моралі, розбещеність молоді, порушення громадського порядку. Звичайно, таке формулювання та розуміння цього явища вже більш

наближене до сучасного, проте ще не повністю відповідає йому. В Античній Греції це поняття мало також соціальний зміст – занепад моралі, безлад.

Корупція як явище певним чином породжує занепад суспільної моралі, бо людина вважає, що якщо має гроші, то вона може вирішити питання будь-якої складності, а в деяких випадках відкупитись від відповідальності. Це викликає невдоволення, суспільний безлад і несправедливість. У Стародавньому Римі корупція означала підкуп судді, а з XV–XVI ст. – підкупність та продажність чиновників і громадсько-політичних діячів, що набуло тоді неабиякого поширення [4, с. 56]. У стародавньому Римі та Афінах боротьба з корупцією була насамперед справою гуртової моралі та суспільного контролю. В цих державах-полісах справді було вжито певних заходів, що мали обмежити ризик таємних послуг та операцій. Так, наприклад, часто членів рад чи зборів обирали жеребкуванням, вважаючи, що випадок – найкраща запорука об'єктивності. Для виборних посад встановлювалися короткі терміни без права переобрання. Зокрема, в Стародавньому Римі претор, як і більшість магістрів, обирався на один рік, обов'язки виконував безоплатно. Але така система давала змогу заможним громадянам підкупляти виборців. Цицерон у своїх судових виступах наводить багато фактів зловживання під час виборів на посаду претора, а також інших магістратів і під час виконання ними своїх обов'язків. Це підтверджує наявність спеціальних норм у республіканському законодавстві, які були спрямовані на попередження зловживань.

Як офіційні вияви корупції на території сучасної України уперше зафіксовані у XI–XII ст. у Київській Русі, де дружинники, які виконували також функцію бюрократії, зловживали своїми обов'язками. У Стародавній Русі маємо першу згадку про корупцію як «посул», що означало незаконну винагороду. Відповідна згадка міститься у Двінській установчій грамоті. У період татарської орди хабарництво тимчасово силовими методами усунув хан Батий [2, с. 5].

У період середньовіччя поняття корупції відображалось тільки в церковних та канонічних відносинах – як спокуса диявола, зваблювання. У феодальній Польщі, наприклад, хабарництво мало «середньоевропейський» характер, і його вияви були загалом незначними. Тоді від «справедливого» королівського суду (який завжди ставав на бік багатшої сторони) постраждав сам Б. Хмельницький. Після перемоги над Річчю Посполитою в Гетьманській державі почало процвітати хабарництво. Однак воно було значно меншим, аніж у Росії, де панували бояри, а згодом узаконеним хабарництвом став «інститут годівлі», тобто спосіб утримання «державницьких осіб», використовуючи населення. З XIV ст. застосовується поняття «лихварство» – від слова «лихва», що означає надлишок. У російському суспільстві мало не на генетичному рівні закріпилась норма, що служба в органах влади – це спосіб «прогодуватись» та збагатитись за час служби. Так, історичні передумови виникнення корупції закладались на всіх рівнях розвитку державності [5, с. 6].

У період розвитку монархічної форми правління головним корупціонером виступає монарх, що надає пільги та привілеї, спускаючи їх згори донизу ієрархічними щаблями. Завдяки вмільому розподілу титулів, пільг та посад (а також постійної загрози позбавитися цієї ласки) монарх маніпулює своїм оточенням. Наприклад, у Російській імперії чиновники призначалися відповідно до походження. Перевага надавалась не особистим якостям особи, а відповідно до ієрархії прізвищ.

Певною мірою традиційне песимістичне сприйняття людини як істоти, корумпованої від природи, сформувалося під впливом релігійних поглядів про недосконалість усього земного. Крім того, як зазначив у 1742 р. шотландський філософ Девід Х'юм, люди мають набагато міцніші зобов'язання перед тими, хто їм ближчий – перед родичами, друзями, аніж перед великими абстрактними одиницями, такими, наприклад, як суспільство чи людство. Так само людям легше пояснити свої незаконні вчинки інтересами політичної партії, аніж власною вигодою, оскільки неправильну поведінку групи легше виправдати ідеологічними міркуваннями, аніж особистими розрахунками.

З цього можна зробити висновок, що при правлінні однієї особи-монарха небезпека полягає в тому, що влада є абсолютною. Доречним вважається висловлювання англійського філософа Р. Баха про те, що влада корумпує, але при абсолютній владі і корупція перетворюється в абсолютну.

Початок Нового часу, утворення в Європі централізованих держав означувала новий етап у розвитку корупції. Індустріалізація привела не тільки до економічного зростання, а й до збільшення спектру суспільного розподілу і підвищення значення владних рішень. Політична влада все більш ставала «товаром» на ринку, що зростав. Буржуазія, яка перемогла, брала активну участь у корупції вищих посадовців, а часто і «купувала» державні посади.

За республіканської форми правління, яка поступово ставала панівною формою правління в демократичних державах, корупція набуває форми горизонтальної дезінтеграції політичної спільноти. Політичні партії та злочинні угруповання створюють постійну загрозу стабільності та єдності республіканських

інститутів. За демократичних режимів, де всі громадяни, які досягли певного віку, мають право голосу і користуються загальним виборчим правом, голоси найбільш вразливих виборців можна відкрито купити чи продати за гроші або інші матеріальні цінності, що підтверджують документи про вибори в європейських країнах XIX ст. [6, с. 103].

Імператриця Катерина Велика в Указі від 18 червня 1762 р. писала про зловживання владою державної бюрократії. Україна, більша частина території якої у той період входила до складу Російської імперії, теж не була винятком. Хабарництво не тільки вело до відкритого грабунку суспільства, а й загрозувало національній безпеці. Про це свідчать події російсько-японської і Першої світової воєн. Факти корупції в Російській імперії наглядно описав Микола Гоголь у своїх творах «Ревізор» та «Мертві душі». Проблеми корупції, яка панувала і в тодішній Європі, висвітлювали просвітителі Ж.-Ж. Руссо, Ф. Бекон.

З огляду на історію дії, пов'язані із корупцією і хабарництвом, згадуються в російських літописах XIII ст. Перше законодавче обмеження корупційних дій належить Івану III. Його онук Іван IV (Грозний) уперше ввів страту як покарання за надмірність у хабарах (хабарництві). У період правління Івана IV поняття корупції та хабарництва фактично ототожнювалися. За «Судебником» 1550 р. хабарництво було визнане кримінальним злочином. «Тільки в день Світлого Воскресіння дозволялося суддям та урядовцям разом з червоним яйцем приймати в дар і кілька десятків...» [6, с. 104].

Протягом усього царювання династії Романових корупція була чималою статтею прибутку і дрібних державних службовців, і великих чиновників. При Петрові Великому розцвітали і корупція, і боротьба царя з нею. Характерний епізод, коли після багаторічного розслідування був викритий у корупції і повішений при всьому істеблїшменті сибірський губернатор князь Гагарін. Згодом, через три роки, четвертували за хабарництво Нестерова – того, хто викрив Гагаріна. Розпач Петра I дійшов до такого рівня, що, як писав В. О. Ключевський, він вирішив оприлюднити указ з нормою такого змісту: «Хто украде в скарбниці лише стільки, щоб купити мотузку, буде на ній повішений» [3, с. 23].

Цей історичний приклад засвідчує безперспективність боротьби з корупцією лише каральними методами. Звичайно, злочинців треба викривати, віддавати до суду і карати. Однак це практично не впливає на саме явище. Це дає нам можливість стверджувати, що кримінальне переслідування корупціонерів – лише частина боротьби з корупцією.

У дореволюційному «Уложенні о наказаниях» хабарництву надавали великого значення, своєрідно регламентували заходи впливу на це соціальне явище. Наприклад, якщо чиновник приймає «подарунки» або грошову винагороду за дії, які належали до його функціональних обов'язків, і все виконував бездоганно, то такі дії називались «мздоїмством», а покарання за таке порушення було порівняно м'яким [6, с. 102]. Якщо «подарунок» отримували після виконання «замовлення», то винуватець сплачував штраф, розмір якого не перевищував подвійної ціни подарунка-винагороди, а отримання винагороди за виконання певної дії вважалось більш серйозним порушенням, і за нього позбавляли посади.

Спираючись на документальні дані, можна стверджувати, що зміна державного ладу і форми правління в Російській Імперії в жовтні 1917 р. не скасувала корупцію як явище, проте сформувала лицемірне відношення до неї, що чимало сприяло укоріненню останньої. Зокрема, 2 травня 1918 р. Московський революційний трибунал розглянув справу чотирьох співробітників слідчої комісії, які обвинувачувалися у хабарництві і шантажі, та засудив їх до шести місяців тюремного ув'язнення. Проте з огляду на пропозицію переглянути цю справу, внесену Головою РНК В. І. Леніним, ВЦВК повторно повернувся до цього питання і присудив трьом із чотирьох до десяти років позбавлення волі. В архівах зберігаються записка В. Леніна Д. Курському про необхідність негайного внесення законопроекту про найсуворіші покарання за хабарництво і лист В. Леніна в ЦК РКП (б) із пропозицією поставити на порядок денний питання про виключення із партії суддів, що винесли занадто м'які вироки в справі про хабарників.

Декрет РНК «Про хабарництво» від 8 травня 1918 р. був першим у Радянській Росії правовим актом, що передбачав кримінальну відповідальність за хабарництво (позбавлення волі на термін не менше п'яти років, поєднаний із примусовими роботами на той самий термін). У цьому Декреті замах на одержання або дачу хабара розглядався як завершений злочин. Крім того, не був забутий і класовий підхід: якщо хабародавець належав до імушного класу і намагався зберегти свої привілеї, то він засуджувався «до найбільш важких і неприємних примусових робіт», а все майно підлягало конфіскації [5, с. 112].

Тогочасне французьке і бельгійське законодавство було більш ліберальним, ніж у Росії. Отримання матеріальної вдячності постфактум у цих країнах взагалі не було злочином. І навпаки, у кайзерівській Німеччині злочинцем вважався навіть поштар, який взяв «на чай». Набагато більшим злочином у дореволюційній Росії було «лихварство». Злочинцями вважались як «хабарник», так і «хабародавець». Окремим

видом хабарництва було також «вимагання» грошей і подарунків за дії, що стосувались служби винуватого. Революція, яка відбулася нібито з метою вирішення соціальних проблем, спричинила зростання хабарництва. Найжорстокіші репресії і винищення цілих «поколінь» бюрократичних еліт, наркомів і голів сільських рад не допомогли.

У Радянському Союзі корупція була доволі поширена, хоча певною мірою стримувалася тоталітарним режимом. Радикальна зміна державного устрою, і навіть відмова від російської державності після жовтня 1917 р. не скасували корупцію як явище, однак сформували негативне ставлення до неї, яке надалі стало чинником для її укорінення. Радянські вчені-ідеологи стверджували, що корупція – це продукт буржуазної системи. Коло осіб, які мали дозвіл зловживати владою, було доволі незначним. Інформація щодо цього приховувалась від народу і була дозованою [7, с. 163]. Набули розголосу т. зв. «рибні», «бавовняні» скандали. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. за отримання хабара за обтяжуючих обставин передбачав застосування міри соціального захисту – розстріл. Тобто, фактично майже через 200 років після запровадження смертної кари за хабарництво Петром I радянська влада знову зробила спробу боротися з корупцією найбільш радикальними методами.

Історія боротьби радянської влади з корупцією закінчилася разом із самою владою, не увінчавшись успіхом. Ця боротьба, на нашу думку, характеризується декількома цікавими і важливими рисами.

По-перше, радянська влада не визнавала терміна «корупція», дозволивши ввести його у вжиток лише наприкінці 1980-х років. Замість нього використовувалися поняття «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск» і т.п. Заперечуючи термін, заперечили поняття, а отже, і явище. Тим самим заздалегідь прирікали на невдачу й аналіз цього явища, і будь-яку боротьбу з його кримінально-караними наслідками.

По-друге, радянська «правосвідомість» завжди дивовижно наївно і непродуктивно пояснювала причини корупційних явищ. Так, у закритому листі ЦК КПРС «Про посилення боротьби з хабарництвом і розкраданням народного добра» від 29 березня 1962 р. говорилося, що хабарництво – це «соціальне явище, породжене умовами експлуататорського суспільства». Жовтнева революція ліквідувала корінні причини хабарництва, а «радянський адміністративно-управлінський апарат – це апарат нового типу». Причинами корупції вважалися хиби в роботі партійних, профспілкових і державних органів насамперед у сфері виховання трудящих. Це абсолютно типовий текст, що формулюється з перших і до останніх років існування радянської влади.

У записці Відділу адміністративних органів ЦК КПРС і ЦПК при ЦК КПРС про посилення боротьби з хабарництвом у 1975–1980 рр., датованої 21 травня 1981 р., зазначено, що у 1980 р. виявлено понад 6000 випадків хабарництва, що на 50% більше, ніж у 1975 р. Розповідається про появу організованих груп в органах державної влади (приклад – понад 100 осіб у Мінрибгоспі СРСР на чолі із заступником Міністра). Йдеться про факти засудження міністрів і заступників міністрів у республіках, про інші союзні міністерства, про хабарництво і зрощування зі злочинними елементами працівників контрольних органів, хабарництво в прокуратурі і судах. Перераховуються основні склади злочинів: реалізація дефіцитної продукції; виділення устаткування і матеріалів; коригування і зниження планових завдань; призначення на відповідальні посади; приховування шахрайств. Як причини зазначено: серйозні недогляди в кадровій роботі; бюрократизм і тяганина під час розгляду законних прохань громадян; погана робота зі скаргами і листами громадян; грубі порушення державної, планової і фінансової дисципліни; лібералізм щодо хабарників (у тому числі у вироках судів); погана робота із суспільною думкою. Повідомляється про покарання керівних партійних кадрів (рівень міськкому і райкому) за попуск хабарництву. Пропонується прийняти постанову ЦК [6, с. 105].

Таким чином, очевидна жорстка невідповідність між слабким розумінням корупційних явищ, приїтивним поясненням їхніх причин і неадекватних засобів боротьби з ними.

По-третє, практично недоторканими були вищі радянські і партійні чиновники.

По-четверте, необмеженість влади партійного керівництва держави, оскільки дуже часто, особливо за часів перебудови, приймалися рішення, які не були ні з ким погоджені (або погоджені лише формально).

По-п'яте, із корупцією серед державного апарату боролися винятково його представники. Це призводило до двох наслідків: працівники, що боролися з корупційними проявами в державному апараті, не в змозі були змінювати основні причини, що породжують корупцію, оскільки вони прямували до найважливіших умов існування системи; боротьба проти корупціонерів нерідко переростала в боротьбу проти конкурентів на ринку «корупційних послуг».

По-шосте, корупція нерідко виступала як єдиний можливий засіб впровадження ринкових відносин у планову економіку. Саме про це свідчила природа корупції як організатора тіньового ринку. Тому вона розширювалася в міру ослаблення тотального контролю. У «Словнику іноземних слів», виданому в СРСР 1987 р., корупція визначалася як «поширена в капіталістичних країнах підкупність та продажність державних, політичних та громадських діячів» [2, с. 3].

Прикладом спроб радянської влади боротися з корупцією може слугувати доручення М. Горбачова Б. Єльцину у 1985 р. очистити Москву від корупції. Єльцин завзято взявся до справи: з 33-х секретарів райкомів міста Москви свої посади зберегли лише 10. Лише в міському комітеті за зловживання було заарештовано майже дві тисячі службовців. Як результат невдалих спроб, наприкінці 1988 р. «узбецька справа» вийшла на членів самого Політбюро, яке домоглося від М. Горбачова її припинення. Зрештою останнім кроком боротьби радянської влади з корупцією була прийнята в липні 1991 р. Постанова Секретаріату ЦК КПРС «Про необхідність посилення боротьби зі злочинністю в сфері економіки». Однак як не дивно, ні про хабарництво, ні про корупцію в ньому не було ні слова [3, с. 24].

З огляду на наведене можна зробити висновок, що весь післявоєнний період, у часи перебудови і після неї, зростання корупції відбувалося на фоні ослаблення державної машини. Воно супроводжувалося такими процесами, як послаблення централізованого контролю, а далі – розпадом ідеологічних поглядів, економічною стагнацією, зниженням рівня розвитку економіки, нарешті – крахом СРСР і появою нових незалежних держав.

На сучасному етапі розвитку корупція в Україні є надзвичайною проблемою, адже вона небезпечна не тільки як засіб самознищення ефективної державної влади, а й засіб дискредитації представницької форми демократії. Корупційні діяння дають змогу державним посадовцям, політичним і громадським діячам використовувати надані права і владні повноваження для особистого збагачення, а також задовольняти корпоративні і кланові інтереси політико-економічних груп впливу.

У процесі дослідження тривалого шляху європейських країн до поділу публічної і приватної влади дослідниця С. Барсукова вказує, що ще півтора століття тому державні посади в Європі закладали і давали в придане, часто передавали у спадок. Наприклад, в Іспанії посади в колоніях продавали на офіційних аукціонах. Голландський чиновник оплачував «ліцензію на зайняття посади» в колоніальній Батавії. Ще в середині XIX ст. для більшої частини Європи було характерним сприйняття державної посади як приватної власності, й ніхто не називав це корупцією [8]. Така практика була або законною, або трактувалась законом двоюко. Лише в кінці XIX ст. почали формуватися етичні, організаційні й політико-правові основи визначення корупції [10, с. 105].

У XX ст. почали більш ретельно досліджувати корупцію як явище, і виявили, що вона є у всіх країнах, але в різних формах і масштабах. Корупція розглядалася як універсальне соціальне явище, яке має міжнародне значення. Глобальною загрозою світу в наш час є корупційні діяння, які є викликом розвитку людства. Корупцію нерідко відносять до тіньових відносин, обману держави, як частин наявної культури. Визначення поняття корупції виходить за межі дослідження права і кримінології, а тому є складною синтетичною категорією [11, с. 120].

Висновки. Отже, проблема корумпованості чиновників існувала з давніх часів. Це пояснюється виникненням в окремих категорій суспільства більших повноважень, які дозволяли впливати на важливі проблеми. Можна констатувати, що практики, яких вчені розглядають як корупційні, супроводжують всю економічну історію людства. Еволюціонуючи, корупція від окремих, спорадичних виявів у вигляді хабарництва перетворилася на складне, системне, багатогранне явище як локального, так і глобального виміру. Однак лише в 90-х роках XX ст. окремі видання почали визначати та визнавати корупцію, як невід'ємну ознаку будь-якого устрою і розвитку суспільства.

Сучасний стан корупції в Україні багато в чому обумовлений тенденціями, що давно намічалися, і перехідним етапом від тоталітарної форми правління до демократичної. Аналізуючи вищевикладений матеріал, на нашу думку, до найбільш важливих чинників, що визначають зростання корупції і мають історичні корені, крім дисфункцій державної машини і деяких історичних та культурних традицій, належать такі:

- нагальний перехід до нової економічної системи, неповною мірою забезпечений необхідною правовою базою і правовою культурою;
- відсутність у радянські часи нормальної правової системи і наявність відповідних культурних традицій;
- розгалуженість бюрократичної системи та послаблення партійної системи контролю;
- правовий нігілізм і правова неосвіченість широких верств населення.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ : ВТФ Перун, 2003. 1440 с.
2. Боковиков Ю. В. Механізми протидії корупції. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 56. С. 1–7.
3. Сухонос В. В. Правові заходи протидії корупції в Україні в сучасних умовах: науково-теоретичні аспекти : монографія. Суми : Університетська книга, 2015. 74 с.
4. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 384 с.
5. Бельська Т. Корупція як фактор негативного впливу на взаємовідносини органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип 1(1). С. 110–117.
6. Довжанин В. М. Правове регулювання запобігання та протидії корупції за законодавством США. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 13(1). С. 102–106.
7. Буткевич О. В. Право на збройний самозахист: відповідність Конституції міжнародним зобов'язанням України. *Національна безпека і оборона*. 2016. № 5–6. С. 163–164.
8. Бабіч О. Правовий аналіз Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні». URL : [http://pravotoday.in.ua/ru/press\)centre/publications/pub](http://pravotoday.in.ua/ru/press)centre/publications/pub) (дата звернення: 22.05.2020).
9. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. С. 156–218.
10. Запобігання корупції, очищення влади та фінансовий контроль у воєнній сфері України : навч. посібник (електронне видання) / автори-укладачі С. П. Пасіка, О. О. Опанасенко та інші ; за заг. ред. В. В. Балабіна. 2-ге вид. Київ : ВІ КНУ, 2016. 315 с.
11. Задорожний С. А. Механізм запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади : дис. ... докт. іст. наук. Київ, 2016. 246 с.

References

1. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [uklad. i holov. red. V.T. Busel] [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language [ed. and heads. ed. V.T. Busel] (2003)*. Kyiv: VTF Perun [in Ukrainian].
2. Bokovykov, Yu.V. (2017). Mekhanizmy protydii koruptsii [Anti-corruption mechanisms]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 56, 1-7 [in Ukrainian].
3. Sukhonos, V.V. (2015). *Pravovi zakhody protydii koruptsii v Ukraini v suchasnykh umovakh: naukovoteoretychni aspekty: monohrafiia [Legal measures to combat corruption in Ukraine in modern conditions: scientific and theoretical aspects: monograph]*. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].
4. Hrubinko, A.V. (2019). *Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh kpain ta rymске parvo [History of the state and law of foreign countries and Roman law]*. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].
5. Bielska, T. (2009). Koruptsiia yak faktor nehatyvnoho vplyvu na vzaiemovidnosyny orhaniv publichnoi vlady ta instytutiv hromadskoho suspilstva [Corruption as a factor of negative impact on the relationship between public authorities and civil society institutions]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – Public administration and local self-government*, 1(1), 110-117 [in Ukrainian].
6. Dovzhanyn, V.M. (2015). Pravove rehuliuвання zapobihannia ta protydii koruptsii za zakonodavstvom SShA [Legal regulation of preventing and combating corruption under US law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, 13(1), 102-106 [in Ukrainian].
7. Butkevych, O.V. (2016). Pravo na zbroinyi samozakhyst: vidpovidnist Konstytutsii mizhnarodnym zoboviazanniam Ukrainy [The right to armed self-defense: compliance of the Constitution with Ukraine's international obligations]. *Natsionalna bezpeka i oborona – National security and defense*, 5-6, 163-164 [in Ukrainian].
8. Babich, O. *Pravovyi analiz Zakonu Ukrainy «Pro zasady zapobihannia i protydii koruptsii v Ukraini» [Legal analysis of the Law of Ukraine «On Principles of Prevention and Counteraction to Corruption in Ukraine»]*. Retrieved from [http://pravotoday.in.ua/ru/press\)centre/publications/pub](http://pravotoday.in.ua/ru/press)centre/publications/pub) [in Ukrainian].

9. Pro zapobihannia koruptsii [On prevention of corruption]: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 r. № 1700-VII (2014). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Review of Ukraine*, 87, 156–218 [in Ukrainian].
10. *Zapobihannia koruptsii, ochyshchennia vlady ta finansovyi kontrol u voiennoi sferi Ukrainy (2-he vydannia): Navchalnyi posibnyk (elektronne vydannia) [Prevention of corruption, cleansing of power and financial control in the military sphere of Ukraine (2nd edition): Textbook (electronic edition)]* (2016) / Avtory-ukladachi S.P. Pasika, O.O. Opanasenko ta inshi. / Za zah. red. V.V. Balabina. Kyiv: VI KNU [in Ukrainian].
11. Zadorozhnyi, S.A. (2016). Mekhanizm zapobihannia ta protydii koruptsii v orhanakh mistsevoi vlady [The mechanism of prevention and counteraction of corruption in local authorities]: dys. ... d-ra ist. nauk. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.06.2020.